

УДК 340.1, 342.7

ІДЕЯ ПРИРОДНИХ ПРАВ У НАУКОВОМУ ТА ПРАКТИЧНОМУ ВНЕСКУ СТАНІСЛАВА ДНІСТРЯНСЬКОГО У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Красовський К.Ю.

аспірант, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
тел.: (067) 401-27 99 , e-mail: kostyantyn17@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8031-5376

IDEA OF NATURAL RIGHTS IN STANISLAV DNISTRIANSKII'S SCHOLAR AND PRACTICAL CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENTS OF UKRAINIAN CONSTITUTIONALISM

Krasovsky K.

postgraduate student, «KROK» University, Kyiv, st. Tabirna, 30-32, 03113, Ukraine,
tel.: (067) 401-27-99 , e-mail: kostyantyn17@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8031-5376

Анотація. У статті розглянуто внесок українського правознавця, громадського діяча, видатного вченого, відомого викладача провідних університетів Станіслава Дністрянського (1870-1935 рр.) в розвиток українського конституціоналізму в контексті висвітлення ідей природних прав людини на початку ХХ століття. Проаналізовано погляди Станіслава Дністрянського на право та державу, його ставлення до природно-правової складової права й держави, ідей конституціоналізму, методологічних підходів до моделювання нормативно-правової системи майбутньої держави в конституційному тексті. Визначено ідею трьох основ будь-якої конституції. Висвітлено погляди вченого і чітке відмежування позитивного та природного права за критерієм примусу і його характеристики. Звернено увагу на виділення вченим з «розвиткової лінії новітніх ідей» свободи людини як однієї з провідних ідей для теорії права, а також зазначення ним справедливості як «основної внутрішньої прикмети права». Акцентовано увагу, що держава не створює змісту права, а лише юридично оформлює потреби соціального розвитку. Виділено ідеї дослідника щодо меж суддівського розсуду, роль та значення природних прав, звичай в сприйнятті й вирішенні суддею конкретної спірної ситуації. Критично проаналізовано ідеї вченого про природні засади права та їх виникнення. Зазначено хибність уявлень про те, що виключно окремі соціальні групи і соціальні утворення можуть бути джерелом права. Висвітлено погляди Станіслава Дністрянського на конституційні характеристики держави, її основні конституційно-правові інститути. Описано застосовані в тексті проекту Конституції ЗУНР елементи концепту природних прав. Проведено паралелі з сучасними текстом Конституції (1996) України. Сформовано напрямки використання як практичних, так і теоретичних напрацювань ученого в сучасному українському конституціоналізмі. Зроблено висновки не тільки про важливість наукових напрацювань Станіслава Дністрянського для втілення ідей природних прав у конституційному тексті, але для історичного розуміння українського наукового бачення природно-правового феномену початку ХХ століття.

Ключові слова: природні права, природне право, український конституціоналізм, природа права, Станіслав Дністрянський.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 0, бібл.: 9.

Annotation. The article describes the contribution of the Ukrainian jurist, public figure, eminent scholar, well-known lecturer of the leading universities Stanislav Dnistrianski (1870-1935) to the developments of Ukrainian constitutionalism in the context of the coverage of the ideas of natural human rights on the beginning XX century. Stanislav Dnistrianski's views on law and the state, his relation to the natural-law constituent of law and the state, the ideas of constitutionalism, methodological approaches for modeling the normative-legal system of the future state in the constitutional text are analyzed. The emphasis is put to the idea of the three foundations of any constitution. Illuminated views of the scholar and a clear distinction of positive and natural law by the criteria of coercion and its characteristics. Attention is drawn to highlighting the freedom of man as one of the leading ideas in the theory of law, as well as emphasizing justice as a "fundamental internal feature of law" in the academic "line of new ideas". It is emphasized that the state does not create the content of law, but only legally forms the needs of social development. The ideas of the researcher concerning the boundaries of the judge's discretion, the role and significance of natural rights,

customs in the perception and decision of a judge of a particular dispute are highlighted. The ideas of the scientist about the natural principles of law and their origin are critically analyzed. The misconception that only certain social groups and social entities can be a source of law is emphasized. The views of Stanislav Dnistrianski on the constitutional characteristics of the state, its main constitutional and legal institutions are covered. The elements of the concept of natural rights applied in the text of the draft Constitution of the ZUNR are described. Parallels are drawn with the current text of the Constitution (1996) of Ukraine. The directions of use of both practical and theoretical developments of the scientist in modern Ukrainian constitutionalism have been formed. The conclusions were drawn not only about the importance of Stanislav Dnistrianski's scholarly work for the implementation of the ideas of natural rights in the constitutional text, but also for the historical understanding of the Ukrainian academic vision of the early 20th century natural-legal phenomenon.

Keywords: *natural rights, Natural law, Ukrainian constitutionalism, nature of law, Stanislav Dnistrianski*

Formulas: 0, **fig.:** 0, **tabl.:** 0, **bibl.:** 9.

Постановка проблеми. Статтю присвячено внеску Станіслава Дністрянського у розвиток українського конституціоналізму на початку ХХ століття, а також вплив ідеї природних прав у цьому контексті. Визначено його погляди на державу і право, виділено природно-правові аспекти його досліджень та акцентовано думку щодо свободи людини як основної ідеї теорії права. Проведено відповідну історичну паралель між проектом Конституції ЗУНР та Конституцією сучасної України, зроблено висновки щодо подальшого розвитку концепту природних прав в українській науці права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що питання природних прав практично не становлять окремих предмет досліджень. Його розглядають у загальному контексті теоретичних досліджень прав людини. Така ситуація спричинена «засновницьким міфом» поколінь прав людини, тому розгляд природних прав штучно звужується до історико-правових досліджень прав людини. Загальні та історичні погляди щодо питань вивчення прав людини достатньо розвинуто у роботах українських учених В. Авер'янова, В. Буткевича, М. Баймуратова, С. Головатого, А. Зайця, В. Забігайла, М. Козюбри, В. Копейчикова, В. Селіванова, В. Погорілка, П. Рабіновича, В. Тація, Ю. Тодики, М. Цвіка, В. Шаповала, С. Шевчука, Ю. Шемшученка та інших.

Не вирішені раніше питання (проблеми). Наукова і практична спадщина Станіслава Дністрянського потребує подальшого глибокого вивчення,

в тому числі в контексті розвитку українського конституціоналізму. Окрім цього, важливим є виділення в окремий об'єкт дослідження його поглядів на природні права людини та оцінка спроби застосування цього концепту в проекті Конституції ЗУНР, проводячи аналогії з розробками і напрацюваннями, які застосовувалися творцями Конституції (1996) незалежної України, та визначення можливих напрямів подальшого розвитку ідеї природних прав в українському конституціоналізмі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз наукових розробок та практичних напрацювань українського вченого-конституціоналіста початку ХХ століття С. Дністрянського для розуміння історичного розвитку концепту природних прав в українському конституціоналізмі.

Вклад основного матеріалу дослідження. Станіслав Северинович Дністрянський (1870-1935 рр.) – український правознавець, громадський діяч, випускник юридичного факультету Віденського університету, професор Львівського університету, ректор Українського вільного університету, автор змістовних наукових праць у царині теорії права, зокрема: «Природні засади права», «Генеза та основи права», «Погляди на теорію права та держави», «Зв'язок і сполука народів», «Загальна наука права і політики».

У контексті розгляду природно-правової проблематики та практичного внеску до українського конституціоналізму постать Станіслава Дністрянського є цікавою з багатьох причин, основними з яких є:

1) йому належить низка ґрунтовних праць з теорії права, де, серед іншого, вченим обстоюється власне бачення природно-правового вектору походження прав людини;

2) він є автором змістовних праць з конституційного права, а у практичній законотворчій площині він створив проекти Конституції Західноукраїнської Народної Республіки.

Право для Дністрянського - це універсальне явище і природне, і соціальне, й економічне, і політичне, яке існує як у державі, так і поза нею. Право поза державою відрізняється від права в державі лише тим, що державне право забезпечується державним примусом, а природне, соціальне та економічне право - суспільним примусом. Критерієм розмежування права й інших соціальних норм є наявність примусу, при цьому примус може бути як фізичним, так і психологічним чи моральним [1, с. 233]. Учений чітко відмежовує право позитивне (створене державою та забезпечене силою її ж примусу) і право природне (дослідник вважав, що воно забезпечується суспільним примусом). Ним було обрано саме примус та його характеристику в якості критерію для відмежування позитивного і природного права.

К. М. Олещук, досліджуючи творчість Станіслава Дністрянського, констатує, що, за думкою відомого вченого, право як соціальне явище розглядається залежно від свого походження – соціальної дійсності, що виявляє себе, свідчить про стан, зміни, взаємодію, процеси в соціальних об'єктах. Соціальна природа права проявляється у тому, що воно існує та діє тільки у суспільстві. Право, яке не реалізується, не є правом. Держава у цьому випадку не створює змісту права, а лише юридично оформляє потреби соціального розвитку і відносини, що склалися у суспільстві. Оскільки закони не можуть охопити всієї повноти соціальних відносин, закон лише закріплює те, що вже існує у суспільстві, або те, у чому виникла потреба, яка вимагає свого оформлення в законі [2, с. 248]. Акцентуючи на тому, що держава не

створює змісту права, а лише юридично оформляє потреби соціального розвитку, важливо зазначити, що класичні уявлення про природне право та природні права не залежать від веління держави. Остання, дійсно, лише має їх визнавати, сприяти їх реалізації й гарантувати їх.

Станіслав Дністрянський не лише припускав наявність природних прав, він констатував відсутність монопольного (домінуючого) положення позитивного права. Так, приміром, «він одним із перших виступив проти позитивістського трактування правознавства як відокремленої науки, наголошуючи, що правознавство охоплює не тільки знання про позитивне право, а й має з'ясовувати співвідношення права і суспільства, права й економіки, суть права в історії людства, народів та держав» [1, с. 233]. Здійснюючи огляд теорії права і держави видатних теоретиків права у статті «Погляд на теорії права та держави», С. Дністрянський, для підкреслення «розвиткової лінії новітніх ідей» виділяє ідею свободи людини як одну з провідних для теорії права. Він також виділяє справедливість, як «основну внутрішню прикмету права» [3].

Важливим видається те, що Станіслав Дністрянський чітко показував місце держави у регулюванні суспільних відносин. Остання може регулювати далеко не все. Відповідно до його позиції, сформульованої у «Загальній науці права і політики», прямою мовою: «Але, хоч як старалися деякі законотвори залишити всі правні приміси державі, то все ж таки навіть модерна правова держава не була в силі перейти до денного порядку над усталеними бігом віків та ново повстаючими правовими нормами суспільних зв'язків низчого ступня. Держава могла лиш одно зробити — вона могла виразно заявити, що може пустити в рух свій адміністративний апарат тільки в таких випадках, які є передбачені державними законами, але не могла знести інших правних норм других суспільних зв'язків, оскільки ті норми стояли поза рамками державного адміністративного апарату» [4, с. 391-392].

Цікавою є позиція дослідника і стосовно меж суддівського розсуду, ролі та значення природних прав, звичаїв у сприйнятті та вирішення суддею конкретної спірної ситуації. «Суддя має перш за все зберігати право, та не тільки право держави, котрої він є органом, але й право других суспільних зв'язків, що матимуть вплив на порішення дотичної правової справи. Тому він повинен приглянутися не тільки до законів держави, але й до правових норм інших суспільних зв'язків, на які прийдеться взяти увагу. Якщо для порішення якогось питання не буде відповідної норми в законах держави, він може й повинен послуговуватися правовими нормами іншого суспільного зв'язку, оскільки такі норми існують» [4, с. 406]. Такого роду бачення засвідчує сприйняття С. Дністрянським наявності інших важелів впливу на суспільні зв'язки, які не обмежуються законами держави.

Водночас, не всі позиції аналізованого українського теоретика права варто з позицій сьогодення визнати слушними. Приміром, С. Дністрянський робить висновок, що і природні засади права не можуть виникнути інакше, як природнім шляхом, а отже, вони не є витворами абстрактного розуміння, а лише конкретними нормами окремих соціальних груп та соціальних утворень. Таким чином, природною основою права може бути лише те, що створила конкретна соціальна група та яку соціально-етичну норму вона визнала [5, с.72]. Вказане може створити хибне уявлення про те, що виключно окремі соціальні групи та соціальні утворення можуть бути джерелом права. Однак, це не в повній мірі так. «С. Дністрянський не погоджувався з прихильниками позитивістської школи права, які визнавали право лише те, що створено державою у формі закону або підзаконних актів. С. Дністрянський дивився на право як на природне, соціальне та економічне явище і тому запропонував визнати серед основ права звичай, авторитет суспільного утворення то волю членів цього утворення» [5, с. 81]. Можемо зрозуміти, що погляди науковця

розвивалися, змінювалися з поглибленням знань самого дослідника про сутність права та його походження.

Творче надбання С. Дністрянського важко розглядати без урахування його внеску в розвиток практичного українського конституціоналізму. Як зазначає Т. О. Подковенко, вчений увійшов у історію українського правознавства як визначний конституціоналіст. С. Дністрянський визначив Конституцію як Основний Закон держави, на якому має будуватися нормативно-правова система, тому він запропонував логічну і чітку модель нормативно-правової системи майбутньої Української держави. С. Дністрянський висунув тезу, яка є актуальною для будь-якого хронологічного відрізка, що Конституція обов'язково мусить мати три основи - історичну, політичну та юридичну [6, с. 44].

Ученим, який був обраний до вищого представницького органу ЗУНР, було запропоновано два проекти Конституції ЗУНР. За конституційними характеристиками майбутня держава (Західноукраїнська Народна Республіка) бачилася академіком Дністрянським насамперед як держава правова, суверенна та демократична. У цій державі мали б визнаватися права і свободи людини, місцеве самоврядування як обов'язковий конституційно-правовий інститут, а сама державна влада мала будуватися за принципом її чіткого поділу на законодавчу, виконавчу й судову. При цьому, система «ваг і стримувань» у середині самої організації механізму державної влади як такої бачилася достатньо чіткою та, до певної міри, реалістичною [7].

Тимчасовий Основний Закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії, ухвалений Українською Національною Радою на засіданні 13 листопада 1918 року (надалі Тимчасова Конституція ЗУНР) не містила розділу про права, оскільки виконувала перехідну функцію до моменту, коли «установчі збори Західно-Української Народної

Республіки» приймуть відповідний конституційний акт» [8]. У параграфі 3 статті 1 проекту Конституції ЗУНР С. Дністрянського визначалося, що «кожна людина має основні громадянські права, які гарантуються їй державою». Ця ж стаття містила окремий підрозділ «а) Свободи», який відповідно до параграфу 6, зокрема, встановлював, що «кожна людина вільна від природи». Це яскраво перегукується зі статтями 3, 21, 22 Конституції України, які визначають, що «життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека» людини є «найвищою соціальною цінністю», права й свободи є «невідчужуваними та непорушними», і встановлюють невичерпність переліку прав [9].

Таким чином, убачаємо методологічний зв'язок проекту Конституції ЗУНР С. Дністрянського не тільки з аналогічними документами провідних демократій світу: Франції, Англії, США, але й історичну пов'язаність із текстом Конституції України 1996 року. Можемо конститувати, що конституційний текст незалежної сучасної України базувався не тільки на запозиченні досвіду провідних демократичних країн, що мав реальне

наповнення у попередніх спробах українського правотворення, але і на досвіді творення конституційного тексту провідниками української незалежності початку ХХ століття.

Висновки. На жаль, ЗУНР, як і УНР, не змогли реалізуватися як повноцінні держави. Україна продовжила своє існування як частина інших державних проєктів, зокрема СРСР, Польщі, Чехословаччини, Румунії тощо. Але з погляду розвитку ідеї природних прав та розбудови українського конституціоналізму, творча спадщина Станіслава Дністрянського є важливою як приклад українського наукового бачення початку ХХ століття природно-правового феномену і, що важливо, як приклад конкретної правотворчої діяльності у сфері побудови Конституції як Основного Закону держави. Застосовані ним методологічні підходи дозволяють зробити висновки, що сучасна Конституція (1996) незалежної України має у своїй основі не тільки всесвітньо відомі конституційні напрацювання, в тому числі щодо її природно-правової складової, але і спирається на конкретний історичний досвід українських учених-правників.

Література:

1. Велика українська юридична енциклопедія / ред. С. Максимов. Харків: Право, 2017. Т. 2: Філософія права. 1128 с.
2. Олещук К. М. Станіслав Дністрянський – основоположник соціології права в українському суспільствознавстві. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2013. Вип 7. С. 245-252.
3. Дністрянський С. Погляд на теорії права та держави. *Записки наукового товариства імені Шевченка. Праці історично-філософської секції*. / ред. Крип'якевич І. Львів: Друкарня Наукового товариства імені Шевченка, 1925. Томи СXXXVIII-SXL. С. 247-309.
4. Антологія української юридичної думки / ред. Ю. Шемшученко. Київ: Видавничий дім "Юридична книга", 2002. Т. 1. 568 с.
5. Коваль А. Ф. Погляди Станіслава Дністрянського на право та державу (загальнотеоретичні аспекти). Дисер. ...канд. юрид. наук : 12.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів : 2004. 220 с.
6. Подковенко Т. О. Сутність права та держави у творчості С. Дністрянського. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 1. Т. 1. С. 42-46.
7. Стецюк Н.В. Конституціоналізм в українській політичній та правовій думці (середина ХІХ ст.- кінець 80-х років ХХ ст.) : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2003. 191 с.
8. Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії, ухвалений Українською Національною Радою на засіданню 13 падолиста 1918. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009300-18> (дата звернення 30.07.2020)
9. Конституція України. (1996). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 30.07.2020)

Reference:

1. Maksymov, S.I. (2017), *Velyka ukrains'ka iurydychna entsyklopediia* [The Big Ukrainian Legal Encyclopedia] Nats. akad. prav. nauk Ukrainy; In-t derzhavy i prava imeni V.M. Korets'koho NAN Ukrainy; Nats. iuryd. un-t imeni Yaroslava Mudroho, Kharkiv, Ukraine..
2. Oleshchuk, K. (2013), “Stanislav Dnistrianski – the sociology of law founder in Ukrainian social science”, *Visnyk Lvivskoho universytetu*, Serii sotsiologichna, vol. (7), pp. 245-252.
3. Dnistrianski, S. (1925), “The View on the Theory of Law and State”, *Zapysky naukovohto tovarystva imeni Shevchenka*. Pratsi istorychno-filosofichnoi sekcii., CXXXVIII-CXL, pp. 247-309.
4. Shemshuchenko, Yu., (2002), *Antolohiia ukrainskoi yurydychnoi dumky* [the Anthology of Ukrainian Legal Thoughts], P. 1., Vydavnychi dim "Iurydychna knyha", Kyiv, Ukraine.
5. Koval, A. (2004), “Stanislav Dnistrianski’s Views on Law and State (general theoretical aspects)”, PhD Thesis, Theory of State and Law, The History of Law and Political Views, L`viv, Ukraine.
6. Podkovenko, T. (2017), “Essence of Law and State in S.Dnistrianski’s scholar achievements”, *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol.1(1), pp. 42-46.
7. Stetsiuk, N. (2003), “Constitutionalism in Ukrainian political and legal thoughts (middle XIX – end of 80s of XX century)”, PhD Thesis, Theory of State and Law, The History of Law and Political Views, Tarasa Shevchenka National University, Kyiv, Ukraine.
8. Tymchasova Konstytutsia ZUNR (lystopad 1918 p.). Tymchasovyi osnovnyi zakon pro derzhavnu samostiinist Ukrainskykh zemel buvshoi Avstro-Uhorskoii monarkhii, ukhvalenyi Ukrainskoiu Natsionalnoiu Radoiu na zasidanniu 13 padolysta 1918. [Temporary Fundamental Law on State Independence of Ukrainian Lands of former Austrian-Hungarian Monarchy, approved by Ukrainian Council on the meeting on November 13, 1918], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009300-18> (Accessed 30 July 2020)
9. Konstytutsiia Ukrainy. [Constitution of Ukraine] (1996), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 30 July 2020).

Стаття надійшла до редакції 03.08.2020 року